

DOI: 10.34015/2523-4552.2025.4.06

УДК 341.63:339.727.22

Бондар І. С.,

аспірант відділу міжнародного права

та права Європейського Союзу

Інституту держави і права

ім. В. М. Корецького НАН України

ORCID: 0009-0002-3838-8357

ІНВЕСТИЦІЙНІ СПОРИ З ІНОЗЕМНИМ ЕЛЕМЕНТОМ: ВИДОВА ТИПОЛОГІЯ ТА ЮРИСДИКЦІЙНІ ПІДХОДИ

Статтю присвячено комплексному дослідженню інвестиційних спорів з іноземним елементом, їх видової типології та юрисдикційних підходів до їх вирішення в умовах глобалізації економічної діяльності та зростання обсягів прямих іноземних інвестицій. Зазначено, що зростання міжнародної економічної інтеграції супроводжується ускладненням правового регулювання інвестиційних відносин, що виникають між іноземними інвесторами, державами та іншими суб'єктами різних юрисдикцій. Відсутність єдиних підходів до класифікації таких спорів та визначення юрисдикційних механізмів створює правову невизначеність, що ускладнює захист прав інвесторів та забезпечення стабільності інвестиційного клімату.

Виділено дві основні групи інвестиційних спорів: міждержавні, що регулюються нормами міжнародного публічного права, та транснаціональні, які виникають із цивільних, адміністративних чи інших публічно-правових відносин і вирішуються в рамках національних правових систем або міжнародного комерційного арбітражу. Міждержавні спори пов'язано з порушенням державами міжнародних зобов'язань, наприклад, щодо неправомірної експропріації чи дискримінаційних заходів, і часто розглянуто в рамках міжнародних інституцій, таких як Міжнародний Суд ООН, відповідно до положень Вашингтонської конвенції 1965 року.

Транснаціональні спори, своєю чергою, охоплено як відносини між інвесторами та приватними чи державними суб'єктами, включаючи спори щодо інвестиційних договорів, спільних підприємств чи захисту прав міноритарних акціонерів. Проаналізовано класифікації, які акцентують увагу на суб'єктному складі та характері правовідносин, однак не повною мірою враховано міждержавний характер окремих спорів.

Особливу увагу приділено юрисдикційним механізмам, зокрема ролі міжнародного комерційного арбітражу, який базується на арбітражних угодах, та діяльності Міжнародного центру з урегулювання інвестиційних спорів (ICSID). Зазначено, що Україна, як учасниця Вашингтонської конвенції, забезпечує правову основу для розгляду інвестиційних спорів, що сприяє залученню іноземних інвестицій.

Розглянуто проблему правової природи інвестиційних спорів, зокрема дискусію щодо їх приватноправового чи публічно-правового характеру. У

статті зроблено підсумок, що спори між інвестором і державою мають унікальну гібридну природу. Хоча вони виникають з економічних відносин, які традиційно належать до сфери приватного права, правовою основою для їх вирішення та джерелом захисту прав інвестора виступає міжнародне публічне право. Таким чином, відбувається «публіцизація» приватно-правових за своєю суттю відносин. Водночас, коли держава діє як носій публічної влади, спір може набувати публічно-правового характеру, особливо в контексті дипломатичного захисту.

Окремо проаналізовано питання імунітету держави, зокрема перехід від доктрини абсолютного імунітету до функціонального, що дозволяє притягати держави до відповідальності в іноземних судах за приватноправові відносини. Увагу приділено також проблемі визнання та виконання іноземних судових і арбітражних рішень в Україні, що ускладнено обмеженою кількістю чинних міжнародних договорів та принципом взаємності.

Ключові слова: інвестиційні спори, іноземний елемент, видова типологія, юрисдикційні підходи, міжнародний інвестиційний арбітраж, національна правова система, Вашингтонська конвенція, арбітражна угода, міждержавні спори, правове регулювання, захист іноземних інвестицій, дипломатичний захист, імунітет держави, Міжнародний центр з урегулювання інвестиційних спорів, Нью-Йоркська конвенція.

Постановка проблеми. Інвестиційні спори з іноземним елементом набувають дедалі більшої актуальності в умовах інтенсифікації міжнародної економічної діяльності та глобалізації світових ринків. Зростання кількості прямих іноземних інвестицій супроводжується підвищеною складністю правового регулювання відносин, що виникають між іноземними інвесторами та державами. Одним із ключових викликів у цій сфері є неоднорідність підходів до класифікації інвестиційних спорів, що ускладнює їх розуміння, регулювання та врегулювання.

Крім того, вибір відповідної юрисдикції для розгляду таких спорів є надзвичайно важливим фактором, який впливає на ефективність захисту прав і законних інтересів іноземних інвесторів, а також на стабільність і передбачуваність інвестиційного клімату. Відсутність єдиних підходів до видової типології

інвестиційних спорів та юрисдикційних механізмів створює правову невизначеність і може призводити до ускладнень у їх вирішенні.

Водночас, наукове дослідження видової типології інвестиційних спорів з іноземним елементом у поєднанні з аналізом наявних юрисдикційних підходів є важливою передумовою для вдосконалення правового регулювання цієї проблемної сфери, підвищення ефективності міжнародного інвестиційного арбітражу та судочинства.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблематика врегулювання інвестиційних спорів, особливо за участю іноземного елемента, досліджували як вітчизняні, так і зарубіжні науковці, зокрема: І. І. Голубенко проаналізував статус учасників інвестиційних спорів та запропонував класифікацію спорів залежно від характеру правовідносин (2015 р.) [2]; М. М. Леус досліджував

сутність і типологію іноземних інвестицій, виокремлюючи спори між інвесторами, підприємствами та державними органами (2008 р.) [10]; О. В. Кривецька зосередилася на проблемі множинності проваджень у спорах між інвестором і державою (2019 р.) [8]; С. М. Ратушний проаналізував публічно- та приватноправові аспекти міжнародних інвестиційних відносин (2022 р.) [17]. Окрему увагу в науковій літературі приділено правовій природі та юрисдикції міжнародного арбітражу: В. А. Кройтор дослідив юрисдикційні засади міжнародного комерційного арбітражного суду в Україні (2024 р.) [9]; І. І. Дахно в навчальному посібнику комплексно виклав підходи міжнародного приватного права до регулювання інвестиційних спорів (2001 р.) [3]. Серед іноземних авторів варто відзначити ґрунтовне дослідження К. Шройера, присвячене коментуванню положень Конвенції ICSID, включно з юрисдикційними аспектами та механізмами виконання арбітражних рішень (2001 р.) [24]; а також працю П. Пітера, в якій розглянуто проблематику арбітражу та перегляду міжнародних інвестиційних угод (1995 р.) [23].

Попри значну кількість наукових розвідок, питання чіткої видової типології інвестиційних спорів, що враховувала би особливості правової природи правовідносин та критерії міжнародної підсудності, залишаються дискусійними. Також недостатньо уваги приділено проблематиці співвідношення юрисдикційних підходів на рівні міжнародного публічного права, міжнародного приватного права та національних процесуальних норм. Це вимагає подальшого системного аналізу й оновлення тео-

ретико-правової бази для ефективного вирішення таких спорів.

Постановка завдання. Метою статті є комплексне дослідження видової типології інвестиційних спорів з іноземним елементом та аналіз сучасних юрисдикційних підходів до їх вирішення.

Виклад основного матеріалу. Інвестиційні спори, що виникають у процесі здійснення інвестиційної діяльності, характеризуються значним різноманіттям і можуть бути класифіковані за різними критеріями: суб'єктивним складом, характером відносин, правом, що підлягає застосуванню, компетентним органом, порядком вирішення спорів тощо. Аналізуючи ці критерії, можна виділити дві основні групи інвестиційних спорів, які принципово відрізняються одна від одної.

Перша група – це спори між приймаючою державою та державою інвестора або міжнародною організацією, що виникають з міжнародних правовідносин, мають міжнародний (міждержавний) характер і вирішуються на основі норм міжнародного публічного права в рамках міжнародної правової системи. Як зазначає О. В. Кривецька, такі спори можуть стосуватися порушення державою міжнародних зобов'язань щодо захисту іноземних інвестицій, неправомірної експропріації майна інвестора, дискримінаційних заходів тощо [8].

Друга група – це спори між іноземним інвестором та іншою фізичною або юридичною особою або приймаючою державою, що виникають з цивільних, адміністративних та інших публічних правовідносин, ускладнених іноземним елементом, мають транснаціональний характер і вирішуються державними судами та

арбітражами на основі норм права, що належать до різних правових систем, у рамках національної правової системи. До цієї категорії належать спори між учасниками спільних підприємств, спори про виконання інвестиційних договорів, спори щодо захисту прав міноритарних акціонерів тощо.

В українській юридичній науці існують різні підходи до класифікації інвестиційних спорів. Так, І. І. Голубенко пропонує виділяти: а) інвестиційні спори між приватним іноземним інвестором і державою, що приймає приватні інвестиції; б) різні майнові та господарські спори цивільно-правового характеру; в) спори між іноземним інвестором, підприємствами з іноземними інвестиціями з органами приймаючої держави [2]. М. М. Леус виділяє: а) спори між іноземним приватним інвестором і державою, що приймає іноземні інвестиції; б) спори між учасниками спільного підприємства, спори одного з учасників із спільним підприємством; спори, сторонами в яких виступають підприємства з іноземними інвестиціями та підприємства і фірми країни місцезнаходження такого підприємства з іноземними інвестиціями; спори між підприємствами з іноземними інвестиціями та юридичними і фізичними особами інших держав; спори між іноземним інвестором або підприємством з іноземними інвестиціями з органами держави країни, що приймає іноземні інвестиції [10].

Однак спори між іноземним інвестором і приймаючою державою можуть виникати не тільки з цивільних, а й з адміністративних та інших публічних правовідносин, і тому можуть бути віднесені одразу до кіль-

кох груп, що виділяються вищезазначеними авторами. Крім того, у цих класифікаціях відсутні міждержавні (міжнародно-правові) інвестиційні спори як самостійний вид. Останні виникають між державами і можуть бути пов'язані з тлумаченням або застосуванням укладеного між ними міжнародного договору.

Наприклад, згідно зі статтею 64 Вашингтонської конвенції про порядок вирішення інвестиційних спорів між державами та іноземними особами від 18 березня 1965 року, будь-який спір, що виникає між державами – учасницями Вашингтонської конвенції – щодо тлумачення або застосування Вашингтонської конвенції і не врегульований шляхом переговорів, передається до Міжнародного Суду ООН за заявою будь-якої зі сторін у такому спорі, якщо тільки ці держави не домовляться про інший спосіб врегулювання [7].

Сучасна класифікація інвестиційних спорів неможлива без урахування ролі Міжнародного центру з урегулювання інвестиційних спорів (ICSID). Створений Вашингтонською конвенцією 1965 року, цей центр діє як постійно діючий міжнародний трибунал, який застосовує норми міжнародного права та виносить рішення, обов'язкові для суверенних держав. ICSID та інші арбітражні інститути (UNCITRAL, SCC, PCA) забезпечують захист іноземних інвесторів на основі міжнародних договорів, які часто передбачають стандарти поведінки: справедливий та рівний режим, повний захист і безпека, національний режим тощо.

Міждержавний характер може набути спір і в разі реалізації державою свого права на дипломатичний захист своїх інвесторів, яке ґрунту-

ється на тому, що заподіяння шкоди громадянину (або юридичній особі) становить заподіяння шкоди і державі, громадянином якої він є. Воно здійснюється державою [24] на її політичний розсуд у рамках міжнародної, а не національної правової системи, зазвичай, тоді, коли його громадяни та юридичні особи не в змозі захистити свої права та інтереси в судах приймаючої держави, тобто коли остання порушує норми міжнародного публічного права, зокрема, в таких випадках, як: а) прийняття законодавства, що має дискримінаційний характер щодо іноземних осіб; б) проведення експропріації без виплати компенсації; в) порушення положень двостороннього міжнародного договору [23]. Історично врегулювання інвестиційних спорів здійснювалося через дипломатичний захист, коли держава інвестора ініціювала претензію проти іншої держави у разі порушення міжнародних зобов'язань. Цей підхід ґрунтувався на концепції атрибуції поведінки: дії державних органів розглядалися як дії самої держави, що створювало підстави для міжнародно-правової відповідальності.

Однак, на думку С. М. Ратушного, первинно інвестиційний спір має характер приватноправового (цивільно-правового) правовідношення [17] і не повинен вирішуватися на міждержавному рівні, тобто перетворюватися на міжнародно-правовий. Принаймні, з його точки зору, завжди є можливість для сторін звернутися до міжнародного комерційного арбітражу, якщо існують сумніви в неупередженому та справедливому розгляді справи судами приймаючої держави. На це робить акцент Вашингтонська конвенція,

яка в статті 27 прямо передбачає, що жодна держава – учасниця Вашингтонської конвенції – не надає дипломатичного захисту і не пред'являє міжнародного позову щодо спору, який одна з її фізичних або юридичних осіб та інша держава – учасниця Вашингтонської конвенції – погодилися передати або передали на арбітраж на підставі Вашингтонської конвенції, крім випадку, коли інша така держава не дотримується або не виконує арбітражного рішення, винесеного за цим спором [7].

Сучасний інвестиційний арбітраж став еволюційним проривом у МПП: він дозволив приватному інвестору напряму ініціювати спір проти приймаючої держави, оминаючи дипломатичний канал. Це свідчить про поступову денаціоналізацію інвестиційних спорів – винесення їх за межі національних судів приймаючої держави. Отже, можемо зазначити, що спори між інвестором і державою мають унікальну гібридну природу. Хоча вони виникають з економічних відносин, які традиційно належать до сфери приватного права, правовою основою для їх вирішення та джерелом захисту прав інвестора виступає міжнародне публічне право. Таким чином, відбувається «публіцизація» приватно-правових за своєю суттю відносин.

З цієї причини участь приймаючої держави, включаючи й Україну, у Вашингтонській конвенції має важливе значення для залучення іноземних інвестицій. Україна ратифікувала Вашингтонську конвенцію про порядок вирішення інвестиційних спорів між державами та іноземними особами Законом України «Про ратифікацію Конвенції про порядок вирішення інвестиційних спорів між

державами та іноземними особами» від 16 березня 2000 року № 1547-III [16].

Усі інші інвестиційні спори, учасниками яких є іноземні інвестори, підлягають вирішенню в рамках національної правової системи. До них, зокрема, належать спори між іноземним інвестором і приймаючою державою, які можуть бути пов'язані не тільки з укладенням між даними сторонами інвестиційним договором, а й за його відсутності. В останньому випадку як підстава виникнення правовідносин виступає делікт – заподіяння шкоди іноземному інвестору приймаючою державою в результаті, зазвичай, незаконних дій (бездіяльності) її органів та посадових осіб. Останні можуть включати видання нормативного або індивідуального акта державного органу або органу місцевого самоврядування, а також вчинення ними інших юридичних і фактичних дій, які порушують положення міжнародного договору або національного законодавства (наприклад, про надання режиму найбільшого сприяння, виплату компенсації при експропріації тощо).

Як зазначають дослідники, правовідношення, що виникає внаслідок заподіяння шкоди іноземному інвестору з боку приймаючої держави, має зобов'язально-правовий характер і належить до сфери цивільного права. Це підтверджується положеннями статей 1173–1175 Цивільного кодексу України, які покладають на державу обов'язок відшкодувати шкоду (збитки), завдану органами влади або їх посадовими особами [11; 20]. І хоча українське законодавство передбачає механізм відшкодування шкоди, завданої органами влади, у контексті інвестицій-

них спорів першоджерелом прав інвестора та обов'язків держави є норми міжнародного публічного права, закріплені у відповідних міжнародних договорах. Саме ці договори надають іноземному інвестору право напряду звертатися до міжнародного арбітражу, а дії держави (наприклад, експропріація чи порушення справедливого режиму) оцінюються на відповідність міжнародно-правовим стандартам поведінки з інвестиціями, а не лише нормам національного права.

Інвестиційні спори, що виникають із цивільних, адміністративних та інших публічно-правових відносин за участю іноземних інвесторів, за загальним правилом підлягають вирішенню в судовому порядку. Міжнародна підсудність таких спорів визначається не тільки національним законодавством, зокрема, Цивільним процесуальним кодексом України, Господарським процесуальним кодексом України, Законом України «Про міжнародний комерційний арбітраж» від 24 лютого 1994 року № 4002-XII, а й міжнародними договорами. Останні можуть передбачати можливість розгляду інвестиційних спорів між державами і громадянами інших держав у Міжнародному центрі з урегулювання інвестиційних спорів (ICSID) [22].

Наприклад, відповідно до Угоди між Україною і Федеративною Республікою Німеччина про сприяння та взаємний захист інвестицій від 15 лютого 1993 року, якщо спір не може бути вирішений шляхом переговорів, то він за вибором інвестора може бути переданий на розгляд до: по-перше, компетентного суду або арбітражу країни, на території якої здійснені капіталовкладення; по-

друге, арбітражу *ad hoc* відповідно до Арбітражного регламенту ЮНСІТРАЛ; по-третє, МЦУІС для вирішення спору відповідно до положень Вашингтонської конвенції за умови, що вона набрала чинності для обох країн, або відповідно до Додаткових правил ICSID у випадку, якщо Вашингтонська конвенція не набрала чинності для обох або однієї з країн [18].

Компетенція міжнародного комерційного арбітражу ґрунтується на письмовій угоді учасників інвестиційного спору. Міжнародне та національне право багатьох країн світу, включаючи й Україну, визнає таку угоду укладеною в письмовій формі, якщо вона: а) міститься в документі, підписаному сторонами (арбітражна угода або арбітражне застереження в договорі); б) укладена шляхом обміну: листами, повідомленнями по телетайпу, телеграфу або з використанням інших засобів електрозв'язку, що забезпечують фіксацію такої угоди; позовною заявою і відзивом на позов, в яких одна зі сторін стверджує про наявність угоди, а інша проти цього не заперечує [15].

Зокрема, згідно з пунктом 2 статті II Нью-Йоркської конвенції про визнання та виконання іноземних арбітражних рішень від 7 червня 1958 року (ратифікована Україною 10 жовтня 1960 року) термін «письмова угода» включає арбітражне застереження в договорі або арбітражну угоду, підписану сторонами, або таку, що міститься в обміні листами або телеграмами [12]. Пункт 2 статті I Європейської конвенції про зовнішньоторговельний арбітраж від 21 квітня 1961 року (ратифікована Україною 25 січня 1963 року) під арбітражною угодою розуміє арбіт-

ражне застереження в письмовій угоді або окрему арбітражну угоду, підписану сторонами або таку, що міститься в обміні листами, телеграмами або в повідомленнях по телетайпу, а у відносинах між державами, в яких жоден із законів не вимагає письмової форми для арбітражної угоди, – будь-яку угоду, укладену у формі, дозволеній цими законами [5].

Проте наявність арбітражної угоди ще не означає безповоротну відмову сторін про передачу спору до іншого суду. Вона може бути змінена за згодою сторін, у тому числі шляхом, коли одна сторона звертається до цього іншого суду, а інша сторона не заперечує проти цього. З цього положення виходить й арбітражна практика в Україні.

У міжнародному та національному праві багатьох країн арбітражне застереження вважається автономним від договору, в якому воно міститься. Це означає, що визнання недійсним договору не тягне за собою недійсність угоди про передачу спору третейському суду (пункт 1 статті 16 Закону України «Про міжнародний комерційний арбітраж» [15]).

Це положення підлягає уточненню. Справа в тому, що воно справедливе лише щодо підстав, які впливають на недійсність договору, а не арбітражного застереження. Це ті, які можуть бути пов'язані з недоліками форми або змісту. Наприклад, Цивільний кодекс України та інші закони України в низці випадків вимагають дотримання письмової нотаріальної форми правочину. В іншому випадку він є недійсним (стаття 220 Цивільного кодексу України [20]). Те саме стосується й відповідності або невідповідності договору

спеціальним вимогам законів України, указів Президента України та постанов Кабінету Міністрів України (стаття 228 Цивільного кодексу України [20]).

Разом з тим існують підстави, які повинні породжувати одночасно недійсність як договору, так і арбітражного застереження, що міститься в ньому. До них слід віднести ті, які пов'язані з вадами в суб'єктному складі та волі в правочині (статті 221–236 Цивільного кодексу України [20]). Зрозуміло, наприклад, що якщо особа була визнана недієздатною, вона не могла укласти будь-який правочин (як договір, так і арбітражну угоду) і породити будь-які юридичні наслідки (стаття 226 Цивільного кодексу України [20]). Хід наших міркувань підкріпимо положенням статті 217 Цивільного кодексу України, яка гласить: «Недійсність частини правочину не має наслідком недійсності інших його частин і правочину в цілому, якщо можна припустити, що правочин був би вчинений і без включення до нього недійсної частини» [20].

З цього виходить і Нью-Йоркська конвенція, яка в підпункті «а» пункту 1 статті V встановлює, що якщо сторони в арбітражній угоді були за застосовним до них законом у будь-якій мірі недієздатні або ця угода (включаючи арбітражне застереження) недійсна за законом, якому сторони цю угоду підпорядкували, а за відсутності такої вказівки – за законом країни, де рішення було винесено, то це є підставою у відмові у визнанні та виконанні арбітражного рішення [12].

У юридичній науці не знайшло єдиного розуміння питання про правову природу арбітражної угоди, а

саме: чи є вона інститутом матеріального або процесуального права. На думку В. А. Кройтора, арбітражне застереження за своєю юридичною природою є відмінним від зовнішньоторговельного правочину, і на нього не поширюється порядок підписання зовнішньоторговельних правочинів. При цьому арбітражна угода (арбітражне застереження) є процесуальним договором, незалежним від матеріально-правового договору, в який вона включена [9].

З таким висновком важко погодитися. Те, що арбітражне застереження є автономним від самого договору (що закріплено як у міжнародному, так і національному праві багатьох держав, включаючи й Україну), ще не означає, що воно становить собою процесуальний договір. Навпаки, арбітражна угода підпорядковується закону, який сторони обрали в силу автономії волі сторін, а за його відсутності – за законом країни, де рішення було винесено (підпункт «а» пункту 1 статті V Нью-Йоркської конвенції та пункт 2 статті VI Європейської конвенції про зовнішньоторговельний арбітраж від 21 квітня 1961 року [5; 12]). Як відомо, такий вибір можливий лише щодо матеріально-правових договорів. Процесуальні відносини подібного не допускають і регулюються тільки *lex fori*.

Якщо сторони не досягли угоди про передачу інвестиційного спору до арбітражу, він підлягає розгляду в національному суді. При цьому це може бути на території приймаючої держави або держави інвестора. Проте в літературі часто обґрунтовується спірна теза про те, що подібні справи повинні вирішуватися тільки в державних судах приймаючої дер-

жави [25]. На цьому положенні заснована і поширена в країнах, що розвиваються, доктрина Кальво, яка означає «inter alia» підпорядкування спорів юрисдикції національних судів приймаючої держави [19].

З таким підходом можна погодитися тільки в тому разі, якщо сторони не обрали за своєю угодою інший суд або арбітраж. Справа в тому, що іноземні інвестиції здійснюються на території приймаючої держави. Це означає, що спірне правовідношення за участю іноземного інвестора має тісний зв'язок саме з цією територією. При використанні критеріїв місця знаходження і «фактичної присутності» відповідача судом, компетентним розглядати інвестиційний спір, незалежно від того, хто буде виступати позивачем і відповідачем, завжди виявляється суд приймаючої держави.

Так, якщо позивачем є приймаюча держава, то вона може завжди пред'явити позов до іноземного інвестора на своїй території, оскільки останній здійснює інвестиційну діяльність, має майно на цій території і тим самим «фактично присутній» у приймаючій державі. Якщо позивачем виступає іноземний інвестор, то він повинен пред'явити позов саме в суді приймаючої держави (ознака місця знаходження відповідача). Остання може мати майно в іншій країні, у тому числі в країні інвестора. Однак залучення приймаючої держави як відповідача в суді країни інвестора може бути ускладнено у зв'язку з наявністю в приймаючої держави імунітету.

Щодо імунітету держави, то історично застосовувалася концепція абсолютного імунітету, відповідно до якої держава не могла бути відпо-

відачем у будь-якому суді без власної згоди. Сучасна практика, зокрема рішення арбітражів ICSID, підтверджує перехід до функціонального імунітету: держава не користується імунітетом у випадках, коли вона виступає як приватний суб'єкт у сфері інвестиційної діяльності. Це підкреслює публічно-приватну природу інвестиційних спорів та вплив міжнародного публічного права на регулювання економічних відносин. Безумовне надання всіх видів імунітету держави (судового імунітету, імунітету від попереднього забезпечення позову та імунітету від примусового виконання судового рішення) – вимога доктрини абсолютного імунітету, якої завжди дотримувалася вітчизняна юридична наука. На цьому ж наполягає і Цивільний процесуальний кодекс України, який у статті 79 встановлює, що пред'явлення позову до іноземної держави, забезпечення позову і звернення стягнення на майно іноземної держави, що знаходиться в Україні, можуть бути допущені лише за згодою компетентних органів відповідної держави, якщо інше не передбачено міжнародним договором, згода на обов'язковість якого надана Верховною Радою України, або законом України [21].

Однак в останні роки отримала поширення доктрина функціонального (обмеженого) імунітету [3, с. 77]. Вона виходить з того, що якщо держава вступає в приватноправові відносини (наприклад, здійснює зовнішньоторговельні операції або займається якою-небудь іншою підприємницькою діяльністю), то вона тим самим відмовляється від свого статусу як суверена і, відповідно, імунітетом не користується. Зазначена теорія дозволяє пред'являти

позови до держави в іноземних судах без її згоди і застосовувати заходи примусового характеру щодо державної власності. З доктрини функціонального (обмеженого) імунітету виходять Європейська конвенція про імунітет держав від 16 травня 1972 року [6] і багато національних законів про імунітет іноземних держав, зокрема, Австралії, Австрії, Великої Британії, Канади, Пакистану, Сінгапуру, США [24].

З рішеннями іноземних судів пов'язана і інша проблема. Йдеться про те, що рішення іноземних судів, згідно зі статтею 81 Закону України «Про міжнародне приватне право» від 23 червня 2005 року № 2709-IV, визнаються та виконуються в Україні, якщо їх визнання та виконання передбачено міжнародним договором, згода на обов'язковість якого надана Верховною Радою України, або за принципом взаємності [14]. Однак таких договорів було не так багато і станом на сьогодні Україна оголосила вихід з них: Угода про порядок вирішення спорів, пов'язаних із здійсненням господарської діяльності, від 20 березня 1992 року (у 2023 році було прийнято рішення про вихід з неї [13]), Конвенція про правову допомогу і правові відносини у цивільних, сімейних і кримінальних справах від 22 січня 1993 року [4], договори України про правову допомогу з іншими країнами.

Інше правило діє щодо іноземних арбітражних рішень. Україна, як і багато інших держав, є учасницею Нью-Йоркської конвенції, відповідно до якої кожна держава – учасниця Нью-Йоркської конвенції – визнає, по-перше, арбітражну угоду, а по-друге, арбітражні рішення як обов'язкові і приводить їх у виконання від-

повідно до процесуальних норм тієї території, де запитується визнання і приведення у виконання цих рішень [1].

Таким чином, система вирішення інвестиційних спорів за участю іноземних осіб характеризується складністю та багаторівневістю, що зумовлено різноманітністю видів таких спорів, особливостями їх суб'єктного складу та характером правовідносин, з яких вони виникають. Ефективність механізму вирішення інвестиційних спорів значною мірою залежить від чіткого визначення міжнародної підсудності таких спорів та належного правового регулювання як на національному, так і на міжнародному рівнях.

Висновки. Інвестиційні спори з іноземним елементом, попри свій зв'язок із приватноправовими відносинами, є повноцінним інститутом сучасного міжнародного публічного права. Механізми їх вирішення, зокрема в рамках ICSID, ґрунтуються на міжнародних договорах. Вони стали еволюцією класичного інституту дипломатичного захисту, надавши приватним особам прямий доступ до міжнародного правосуддя та обмеживши державний імунітет. Це свідчить про зростання ролі МПП у регулюванні глобальних економічних процесів та захисті прав суб'єктів, що діють на транснаціональному рівні.

Інвестиційні спори з іноземним елементом характеризуються значною різноманітністю та можуть бути класифіковані на дві основні групи: міждержавні спори, що виникають з міжнародних правовідносин, та спори між іноземним інвестором та іншими суб'єктами, включаючи приймаючу державу, що виникають з цивільних, адміністративних та інших

публічних правовідносин. Важливим є визнання того, що спори між іноземним інвестором і приймаючою державою мають здебільшого зобов'язально-правовий характер і належать до сфери цивільного права, оскільки пов'язані з захистом приватних інтересів інвестора та вимогами відшкодування шкоди. Система вирішення інвестиційних спорів представлена різноманітними юрисдикційними механізмами, серед яких особливе місце посідає міжнародний комерційний арбітраж, компетенція якого ґрунтується на арбітражній угоді сторін. Арбітражна угода, незважаючи на її автономність від основного договору, має матеріально-правову, а не процесуальну природу. Значну роль у вирішенні інвестиційних спорів відіграє Міжнародний центр з урегулювання інвестиційних спорів, що діє на підставі Вашингтонської конвенції. Проблема імунітету держави залишається актуальною при розгляді інвестиційних спорів, при цьому доктрина функціонального (обмеженого) імунітету, що набу-

ває все більшого поширення, дозволяє залучати державу як відповідача в іноземних судах без її згоди у випадках, коли вона вступає в приватно-правові відносини. Щодо визнання та виконання іноземних судових рішень в Україні, то ця процедура ускладнюється у зв'язку з виходом України з низки міжнародних договорів у цій сфері, тоді як визнання та виконання іноземних арбітражних рішень забезпечується участю України в Нью-Йоркській конвенції. Перспективними напрямками подальших досліджень у цій сфері є поглиблений аналіз особливостей розгляду окремих видів інвестиційних спорів, вдосконалення механізмів їх вирішення в умовах глобалізації, дослідження практики ICSID та інших міжнародних арбітражів, а також розробка рекомендацій щодо вдосконалення національного законодавства України у сфері захисту прав іноземних інвесторів та врегулювання інвестиційних спорів з урахуванням міжнародних стандартів та принципів.

Список використаних джерел

1. Віденська конвенція про право міжнародних договорів : міжнар. док. від 23.05.1969 р. URL: <https://ips.ligazakon.net/document/MU69K01> (дата звернення: 17.11.2025).
2. Голубенко І. І. Учасники інвестиційних спорів: статус і класифікація. *Право і суспільство*. 2015. № 5(3). С. 61–66.
3. Дахно І. І. Міжнародне приватне право : навч. посіб. Київ : МАУП, 2001. 316 с.
4. Для України припинила дію Конвенція про правову допомогу і правові відносини у цивільних, сімейних та кримінальних справах 1993 року. *Юридична Газета*, 04 січня 2024, 12:33. URL: <https://yur-gazeta.com/golovna/dlya-ukrayini-pripinila-diyu-konvenciya-pro-pravovu-dopomogu-i-pravovi-vidnosini-u-civilnih-simeynih.html> (дата звернення: 17.11.2025).
5. Європейська конвенція про зовнішньоторговельний арбітраж : міжнар. док. від 21.04.1961. URL: <https://ips.ligazakon.net/document/MU61K07U>. (дата звернення: 17.11.2025).

6. Європейська конвенція про імунітет держав (ETS N 74) : міжнар. док. від 16.05.1972 г. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_060#Text (дата звернення: 17.11.2025).
7. Конвенція про порядок вирішення інвестиційних спорів між державами та іноземними особами : міжнар. док. від 18.03.1965 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_060. (дата звернення: 17.11.2025).
8. Кривецька О. В. Регулювання множинних проваджень у спорах між іноземним інвестором і державою : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.03. Київ, 2019. 46 с.
9. Кройтор В. А. Юрисдикція міжнародного комерційного арбітражного суду як самостійної постійно діючої арбітражної установи (третейського суду) в Україні. *Юридичний електронний науковий журнал*. 2024. № 5. С. 138–141. DOI <https://doi.org/10.32782/2524-0374/2024-5/31>
10. Леус М. М. Суть та класифікація іноземних інвестицій. *Вісник Національного університету "Львівська політехніка"*. 2008. № 635. С. 181–187.
11. Міжнародне приватне право : навч. посіб. / за ред. С. Г. Кузьменка. Київ : Центр учбової літератури, 2010. 316 с.
12. Нью-Йоркська конвенція про визнання та приведення до виконання іноземних арбітражних рішень від 07.06.1958 р. URL: <https://icas.org.ua/wp-content/uploads/Text-of-UN-Convention-New-York-1958-4.pdf>. (дата звернення: 17.11.2025).
13. Про вихід з Угоди про порядок вирішення спорів, пов'язаних із здійсненням господарської діяльності : Закон України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2855-20#Text>. (дата звернення: 17.11.2025).
14. Про міжнародне приватне право : Закон України від 23.06.2005 р. № 2709-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2709-15#Text>. (дата звернення: 17.11.2025).
15. Про міжнародний комерційний арбітраж : Закон України від 24.02.1994 № 4002-XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4002-12#Text>. (дата звернення: 17.11.2025).
16. Про ратифікацію Конвенції про порядок вирішення інвестиційних спорів між державами та іноземними особами : Закон України від 16.03.2000 року № 1547-III. *Відомості Верховної Ради України*. 2000. № 21. (дата звернення: 17.11.2025).
17. Ратушний С. М. Регулювання міжнародних інвестиційних відносин: публічно та приватноправові аспекти. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2022. № 11. С. 834–837. DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0374/2022-11/204>
18. Угода між Україною та Федеративною Республікою Німеччина про сприяння здійсненню і взаємний захист інвестицій : Угода, міжнар. док. від 15.02.1993 р. *Офіційний вісник України*. 2007. № 96. Ст. 3510.
19. Фединяк Л. С. Міжнародне приватне право : підручник. 4-те вид., перероб. і допов. Київ : Атіка, 2009. 500 с.
20. Цивільний кодекс України : Закон України від 16.01.2003 р. № 435-IV. *Відомості Верховної Ради України*. 2003. № 40–44. Ст. 356.
21. Цивільний процесуальний кодекс України : Кодекс, Закон України від 18.03.2004 р. № 1618-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1618-15#Text>. (дата звернення: 17.11.2025).
22. International Centre for Settlement of Investment Disputes. Convention on the Settlement of Investment Disputes Between States and Nationals of Other States. URL: <https://icsid.worldbank.org/sites/default/files/ICSID%20Convention%20English.pdf>. (дата звернення: 17.11.2025).
23. Peter W. Arbitration and renegotiation of international investment agreements. Kluwer Law International, 1995. P. 146, 147, 329, 330.

24. Schreuer C. H. The ICSID Convention: A commentary. Cambridge University Press, 2001. P. 1154–1155.

25. United Nations Conference on Trade and Development (UNCTAD). Trends in international investment agreements: An overview (UNCTAD Series on Issues in International Investment Agreements). New York; Geneva : United Nations, 1999. P. 84.

Reference

1. Vienna Convention on the Law of Treaties: international doc. from 23.05.1969. URL: <https://ips.ligazakon.net/document/MU69K01>.

2. Holubenko I. I. Participants in investment disputes: status and classification. Law and Society. 2015. № 5(3). P. 61–66. URL: [http://nbuv.gov.ua/UJRN/Pis_2015_5\(3\)_14](http://nbuv.gov.ua/UJRN/Pis_2015_5(3)_14).

3. Dakhno I. I. International Private Law: textbook. Kyiv: MAUP, 2001. 316 p.

4. The Convention on Legal Assistance and Legal Relations in Civil, Family and Criminal Cases of 1993 has ceased to be in force for Ukraine. URL: <https://yur-gazeta.com/golovna/dlya-ukrayini-pripinila-diyu-konvenciya-pro-pravovu-dopomogu-i-pravovi-vidnosini-u-civilnih-simeynih.html>.

5. European Convention on International Commercial Arbitration from 21.04.1961. URL: <https://ips.ligazakon.net/document/MU61K07U>.

6. European Convention on State Immunity from 16.05.1972. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_060#Text.

7. Convention on the Settlement of Investment Disputes between States and Foreign Persons: international doc. from 18.03.1965. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_060.

8. Kryvetska O. V. Regulation of multiple proceedings in disputes between a foreign investor and a state: dissertation ... candidate of legal sciences: 12.00.03 / Kyiv National University named after T. G. Shevchenko. Kyiv, 2019. 46 p.

9. Kroitor V. A. Jurisdiction of the International Commercial Arbitration Court as an independent permanent arbitration institution (arbitration court) in Ukraine. Legal Electronic Scientific Journal. 2024. № 5. P. 138–141. DOI <https://doi.org/10.32782/2524-0374/2024-5/31>

10. Leus M. M. The essence and classification of foreign investments. Bulletin of the National University "Lviv Polytechnic". 2008. № 635: Management and Entrepreneurship in Ukraine: stages of formation and problems of development. P. 181–187.

11. International Private Law: textbook / edited by S. G. Kuzmenko. Kyiv: Center for Educational Literature, 2010. 316 p.

12. New York Convention on the Recognition and Enforcement of Foreign Arbitral Awards from 07.06.1958. URL: https://icac.org.ua/wp-content/uploads/Text-of-UN-Convention_New-York-1958-4.pdf.

13. On withdrawal from the Agreement on the procedure for resolving disputes related to economic activities : Law of Ukraine. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2855-20#Text>.

14. On International Private Law : Law of Ukraine from 23.06.2005 № 2709-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2709-15#Text>.

15. On International Commercial Arbitration : Law of Ukraine. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4002-12#Text>.

16. On ratification of the Convention on the Settlement of Investment Disputes between States and Foreign Persons : Law of Ukraine. Bulletin of the Verkhovna Rada of Ukraine. 2000. № 21.

17. Ratushnyi S. M. Regulation of international investment relations: public and private legal aspects. Legal Scientific Electronic Journal. 2022. № 11. P. 834-837. DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0374/2022-11/204>
18. Agreement between Ukraine and the Federal Republic of Germany on the promotion and mutual protection of investments: Agreement from 15.02.1993. Official Bulletin of Ukraine. 2007. № 96. Art. 3510.
19. Fedynyak L. S. International Private Law: textbook. 4th ed., revised and supplemented. Kyiv: Atika, 2009. 500 p.
20. Civil Code of Ukraine: Law of Ukraine from 16.01.2003 № 435-IV. Bulletin of the Verkhovna Rada of Ukraine. 2003. № 40-44. Art. 356. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15>.
21. Civil Procedure Code of Ukraine : Law of Ukraine from 18.03.2004 № 1618-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1618-15#Text>.
22. International Centre for Settlement of Investment Disputes. Convention on the Settlement of Investment Disputes Between States and Nationals of Other States. URL: <https://icsid.worldbank.org/sites/default/files/ICSID%20Convention%20English.pdf>.
23. Peter W. Arbitration and renegotiation of international investment agreements. Kluwer Law International, 1995. P. 146, 147, 329, 330.
24. Schreuer C. H. The ICSID Convention : A commentary. Cambridge University Press, 2001. P. 1154-1155.
25. United Nations Conference on Trade and Development (UNCTAD). Trends in international investment agreements: An overview (UNCTAD Series on Issues in International Investment Agreements). New York; Geneva: United Nations, 1999. P. 84.

Bondar Igor, *Postgraduate Student of the Department of International Law and Law of the European Union at V.M. Koretsky Institute of State and Law of National Academy of Sciences of Ukraine*
ORCID: 0009-0002-3838-8357

Investment Disputes With a Foreign Element: Typological Classification and Jurisdictional Approaches

The article is devoted to a comprehensive study of investment disputes with a foreign element, their typological classification, and jurisdictional approaches to their resolution in the context of globalization of economic activity and the growth of foreign direct investment. It is noted that the increase in international economic integration is accompanied by the growing complexity of legal regulation of investment relations arising between foreign investors, states, and other entities of different jurisdictions. The lack of unified approaches to the classification of such disputes and the definition of jurisdictional mechanisms creates legal uncertainty, complicating the protection of investors' rights and ensuring the stability of the investment climate.

The article distinguishes two main categories of investment disputes: interstate disputes governed by the norms of public international law, and transnational disputes arising from civil, administrative, or other public law relations, which are resolved within the framework of national legal systems or international commercial arbitration. Interstate disputes are related to violations by states of their inter-

national obligations, such as unlawful expropriation or discriminatory measures, and are often considered by international institutions such as the International Court of Justice, in accordance with the provisions of the 1965 Washington Convention.

Transnational disputes, in turn, cover relations between investors and private or public entities, including disputes over investment agreements, joint ventures, or the protection of minority shareholders' rights. The article analyzes classifications that focus on the composition of the parties and the legal nature of the relations but do not fully take into account the interstate character of some disputes.

Special attention is paid to jurisdictional mechanisms, particularly the role of international commercial arbitration based on arbitration agreements and the activity of the International Centre for Settlement of Investment Disputes (ICSID). It is noted that Ukraine, as a party to the Washington Convention, provides a legal basis for resolving investment disputes, which contributes to attracting foreign investment.

The article also examines the legal nature of investment disputes, in particular the debate over whether they fall under private or public law. The author expresses the view that disputes between an investor and a state regarding compensation for damages or fulfillment of contractual obligations are predominantly of a private legal nature, as confirmed by the provisions of the Civil Code of Ukraine. At the same time, when the state acts as a public authority, the dispute may acquire a public-law character, especially in the context of diplomatic protection.

The issue of state immunity is also analyzed, particularly the shift from the doctrine of absolute immunity to functional immunity, which allows states to be held liable in foreign courts for private legal relations. The article emphasizes the importance of clearly defining international jurisdiction and harmonizing national and international legislation for the effective resolution of investment disputes. The study is based on international treaties such as the New York and European Conventions, as well as national legislation of Ukraine, including the Civil Code and the Civil Procedure Code. Attention is also given to the issue of recognition and enforcement of foreign court and arbitral awards in Ukraine, which is complicated by the limited number of applicable international treaties and the principle of reciprocity.

Keywords: *Investment disputes, foreign element, typological classification, jurisdictional approaches, international investment arbitration, national legal system, Washington Convention, arbitration agreement, interstate disputes, legal regulation, protection of foreign investments, diplomatic protection, state immunity, International Centre for Settlement of Investment Disputes, New York Convention.*